

Orosházi helynevek az újratelepülés utáni első évtizedekben

HÉVVÍZI SÁNDOR

BEVEZETÉS

Városunkban az idők folyamán több olyan könyv, kiadvány is napvilágot látott, amelyet a helyi lakosok nagy része igen jól ismer, szinte „betéve” tudják minden adatát. Gondolok itt például *Balassa Pál* lelkipásztor 1844-ben Aradon kinyomtatott könyvecskéjére, amely *Orosháza múltja- és jelenjének rövid vázlat*a címmel jelent meg a község újjátelepülésének 100. évfordulójára, vagy pedig *Veres József* 1886-ban megjelent forrásértékű munkájára, az *Orosháza történeti és statisztikai adatok alapján* című könyvére.

Ezeket a könyveket napjainkban is haszonnal forgathatja, idézheti minden olyan kutató, aki Orosháza bármilyen irányú történetével szeretne foglalkozni.

1965-ben jelent meg az a mind terjedelmében, mind tartalmában kiemelkedő, kétkötetes monográfia, amelyet *Nagy Gyula* múzeumigazgató szerkesztett: az *Orosháza története és néprajza*, s amely eddig a legátfogóbb képet adta városunkról. Majd tíz évvel ezelőtt pedig (1985-ben) *Az orosházi tanyavilág átalakulása* címmel jelent meg egy tanulmánykötet (*Tóth József* szerkesztésében), hogy az egyéb, kisebb kiadványokat ne is említsem.

Ha már ennyi könyv és írás megjelent Orosházáról, úgy gondolnánk, hogy akkor már szinte mindent tudunk településünkről.

Nos, hát ez távolról sincs így. Az újabb adatok, az újabban felfedezett vagy még eddig bővebben ki nem fejtett források ismeretében mindig akadnak olyan adatok, összefüggések, amelyekről úgy érzi a kutató ember, hogy a helyi község, az olvasó elé kellene tárnia.

Engem például elsődlegesen, mint a földrajzi nevekkal foglalkozó helytörté-

nészt, roppant módon érdekel az a kérdés, hogy eleink hogyan kezdték megismerni azt a területet, amit akkor, 250 évvel ezelőtt Orosházaként, annak pusztájaként Harruckern Ferenctől megkaptak. *Melyek voltak azok a kezdeti fogódzók, amelyek a tájékozódást, a helyismeretet számukra fokozatosan megkönnyítették, miáltal egyre inkább „otthonosabban” kezdték itt érezni magukat?*

Mit tudhattak például azokról a falvakról, amelyek Orosháza bel-, és külterületén illetve a környékén léteztek a honfoglalástól kezdődően addig az időpontig, amíg a Zombárról jött eleink újjól megalapították városunkat? Mit tudtak azokról a természetes s a néhány mesterséges földfelszíni alakulatról, amelyet itt találtak? Nagyon keveset, hiszen természetszerűleg, az új lakóhelynek és környékének a megismerése mindig hosszabb időt vesz igénybe.

A KÖRNYÉKEN LÉVŐ ÁRPÁD-KORI ÉS A TÖRÖK HÓDOLTSÁG ELŐTTI FALVAKRÓL

Bár az 1965-ös monográfiában *Kovalovszki Júlia* régész eléggé részletesen kitért a valamikori környékbeli falvakra (Orosháza és környéke a magyar középkorban), *Hajdú Mihály* nyelvész is érintette ezt a témát „*A Vásárhelyi-pusztia helynevei*” című tanulmányában, s jómagam is behatóbban tanulmányoztam ezt a korszakot az orosházi tanyavilág átalakulásáról szóló 1985-ben kiadott kötet kapcsán (*Hévvízi Sándor: Orosháza külterületének földrajzi nevei*), mégis azt kell mondanunk, hogy ezen a téren még sok a bizonytalanságunk.

Mert mit tudunk még napjainkban is? Az oklevelek alapján szerencsére ezeknek a falvaknak ismerjük a neveit, valamint azt, hogy egymáshoz viszonyítva milyen irányban, merre helyezkedtek el. Azonban bármennyire is ismerjük a fentebbi adatokat, a faluneveket, sőt a régészek által nagyrészt feltárt településmaradványokat is (templomhely, házak, sírok – temetők), a kettőnek az azonosítása a legtöbb esetben még mindig csak kérdőjelesen, nagy óvatossággal valószínűsíthető.

Engedtessek meg nekem, hogy az eddigi kutatásokat kissé összevonva újjól felsoroljam azokat a *falu* (vagy *birtok*) *neveket*, amelyek a *mai Orosháza bel-, és külterületén* illetve a közvetlen környékén álltak. A névmagyarázatokra már nem térek ki, mert egyrészt azokat már megjelentettük (l. a fentebbi három tanulmányt), másrészt mert jelen vizsgálódásunk szempontjából most nincs jelentősége. (*Megjegyzés:* az alábbiakban a falvak legelső előfordulási adatait közlöm a forrásjelzetekkel együtt).

APÁCAKUTA 1418: *Abzakvtha?* (BO. I. 45.), 1466: *Apacziakutha* (Kar. II. 15), 1525: *Apaczteleke* (Kar. II. 15). Orosháza és Mogyorósfecskés között állott, városunktól délnyugatra. A jelzett időben már pusztá volt.

CSÁKÓHEGYES 1221/1550: villa *Hegy* (VR. 101 §, 260), 1518: *Chako Hegyesse* (Kar. II. 59). Egyik része, *Kiscsákó*, ma is Orosháza (különálló) határrésze a várostól északkeletre.

CSORVÁSEGYHÁZA 1466: *Chorvaseghaza* (Bor. II. 121). Ekkor már pusztaként jelölik. Orosházától délnyugatra feküdt. Nem azonos a mai Csorvással.

FECSKÉS: MOGYORÓSECSKÉS 1456: *Feczkes et Monyaroseczkes* (Csánki I. 696). Orosházától délnyugatra állott a Fehér-tó, Sós-tó és a Kis-Sóstó (= Görbeszik) között.

GELLÉRTEGYHÁZA 1456: *Gelertheghaza* (Bor. II. 203). Az oklevelek pusztaként említik. Orosháza, a régi Földvár és Mogyorósfecskés között terült el.

GELLÉRTKUTA 1512: *Gelerthkwhatelek* (Kar. II. 121), 1525: *Gelértkutha* (BO. I. 148). A jelzett időben már szintén puszta. Orosháza és Szentetornya között állott.

HOMOKEGYHÁZ 1525: *Homokeghaz* (Kar. II. 170). Az adott időben már csak mint Orosházához tartozó pusztaként szerepel. Városunktól északabbra (északnyugat? – észak? – északkelet?) lévő falu volt. Ezen egyszerű meghatározás alapján Gyopáros, Gyökeres – a Szőlők – és az Orosházi-tanyák homokbányájának környéke is szóba jöhetne. Nem lehet a helyét pontosan tudni.

KERESZTTELEK 1525: *Kereszteleke* (BO. I. 148). Ez időben már Orosháza pusztájaként szerepel. Többet nem tudunk róla. Nem biztos, hogy falu volt.

KUPA 1456: *Kétkhupa* (Kar. II. 212), 1552: *Kupa* (Kar. II. 212). Szentetornya mellett állott, de már ekkor puszta volt. Városunktól északra esett.

LÁBASEGYHÁZ 1456: *Laboseghaz* (Kar. II. 213), 1512: *Lábasegyháztelek* (Kar. II. 213). Szintén Szentetornya mellett terült el. Ekkor már puszta.

MONOR 1219/1550: villa *Monor* (VR. 45. §, 231). Orosházától északkeletre állott.

OROSHÁZA 1466: *Oroshaza* (Kar. II. 245). Az 1744. év előtti Orosháza, ahol városunk újjászületett.

ÖRDÖNGÖSHEGYES 1458: *Erdengeshegy* (BO. I. 78. Kar. II. 258). Csákó-hegyes közvetlen közelében álló kis falu volt, amellyel az idők folyamán (akkoriban) egyesülhetett.

ÖTSZÖGŰEGYHÁZ 1456: *Wrzegweghaz?* (Kar. II. 260), 1525: *Evthzegew* (Kar. II. 260). Orosháza és Szentetornya közötti pusztaként szerepel az írásos emlékekben.

SÓSTÓEGYHÁZA 1466: *Sosthoeghaza* (Bor. II. 533). Orosházától délnyugatra álló falu volt a Sós-tó mellett, de a jelzett időben már puszta.

SZENTETORNYA 1456: *Zenthetornya* (Kar. II. 312). A török időkben elpusztult falu a múlt században újjátelepülve ma Orosháza bel- és külterületi része.

SZILASEGYHÁZ 1221/1550: villa *Scilos* (VR. 369. §, 274), 1456: *Zilaseghaz*

(Bor. II. 581). Orosháza és Földvár között állott. 1456-ban Földvár, később Orosháza pusztájaként említik.

SZŐLŐS 1359: *Zeuleus* (Csánki I. 704), 1456: *Zewlews* (Bor. II. 394). Orosházától délre, délkeletre fekvő falu volt.

TOMPA 1456: *Thompa* (Kar. II. 324). Orosháza, Szentetornya és Csorvás közötti falu lehetett, melyet a források kezdettől fogva pusztaként emlegetnek.

TÖKÉLETLEN 1525: *Thekeletlen* (BO. I. 148). Városunkhoz tartozó puszta volt, több ismeretünk nincs róla.

TÖKEMONOSTORA 1456: *Twkemonostora* (Kar. II. 330). Szentetornyához vagy Csabacsúdhöz tartozó puszta volt már ezen időben is. Csak ennyit tudunk róla.

Látható tehát, hogy a mai Orosháza területén illetve közvetlen környékén mennyi település létezett az évszázadok folyamán. Azonban bennünket ezzel kapcsolatban most mégis az érdekel legjobban, hogy honfoglaló zombai eleink az új hazájukban vajon találkoztak-e ezen falvak neveivel, amelyeknek létéről az azonosítási hiányosságaink ellenére, régészetileg is tudunk.

Hívjuk ehhez segítségül a legelső határbejárás korabeli leírását, vajon abban mi található.

A LEGELSŐ HATÁRBEJÁRÁSRÓL

Előzetesként idézzük fel, hogy 1733-ban Békés vármegye közgyűlése a királyi helytartótanács utasítására jegyzékbe foglalta azoknak a településeknek a neveit, ahol akkor még fellelhetők voltak az elpusztult falu templomának romjai. Így szerepel az összeírásban Orosháza is. A latin nyelvű szövegből kiderül, hogy a régi Orosháza temploma a formájáról ítélve katolikus jellegű lehetett. (BO. I. 280).

Közismert, hogy a törökök által rombadöntött falu határát 1744-ig, az újjátelepülésig a vásárhelyiek használták (bérelték). Miután a hatalmas kiterjedésű legelőkre eddig is szükségük volt, nyilvánvaló, hogy nem szívesen mondtak le róla. Azonban nem volt mit tenni, az új telepesek beköltözésével a régi falu határait újból pontosan ki kellett jelölni, vagyis az újjászülető Orosháza és főleg a hódmezővásárhelyi „érdekeltség” határpontjait világossá, egyértelművé kellett tenni. Ez magyarul azt jelenti, hogy a legelső határleírásunk főleg ennek a *jövendő szomszédságnak* az elválasztó jeleit rögzíti.

Ezt a célt szolgálta tehát az *1745-ben* lezajlott határbejárás, amelynek eredeti szövege a következő:

1^{m6} Tudgyaé nyilván és bizonyosan a' Tanú hogy *Kútas* Nevű Pusztát Orosházi földtől minémű határ jelek és hányások külömböztetik, hite szerint vallyá és mutassa meg a' Fatens?

- 2de Nem különbben *Fetskés* és *Szöllős Névű Pusztákat* az *Orosházi Földtől* minémű határok és hányások választyák azokatis a' *Fatens hite* szerint mutassa meg?
- 3ta Tudgyaé nyilván és bizonyosan a' *Tanú* hogy az *Aradi út* mellett légyen három hányás a' ki *Szöllöst* délre *Földvárt* napkeletre és *Orosházát* északra különbözteti? Úgy szintén továbbá a' *Földvári Pusztát* az *Orosházi földtől* minémű jelek vagy hányások választyák azokatis mutassa meg a' *Fatens* és ezeket miképpen és honnan tudgya a' *Tanú hite* szerint vóltaképpen valya meg?

Elkezdvén egy alatson halmotskátúl másképpen *szegelet határtúl* melly hasittyá *Kúta*st ad meridiem, *Ujvárost* ad Occidentem, *Szent Tornját* ad Septentrionem, *Orosházát* ad Orientem. Onnan meg indulván nap kelet felé egyenessen mutattak második határozó halmot. Nevezetessen *Makra temetőjét Orosháza felől Vásárhelyre vivő út* mellett. Onnan térvén Észak felé *Fetskés* és *Orosháza* közt lévő határookra, először is egy kerekdél föld hányást mutatván, attól továbbis Észak felé egyenessen menvén egy *Széken* keresztül mutattak második kerekdél földhányást közel egy *száraz viz álló széke*hez. Onnan egy kevésse nap keletre hajolván mutattak hasonlókat, másik föld határ hányást, ugyan egy más *viz álló kerekdél széke* mellett közel, Továbbis egyenessen mutattak negyedik kisebb kerekdél földhatár hányást alatsonyan. Onnan mégis egyenessen ötödik határra menvén egy jobban ki tettző kerekdél földhányásra, attúl továbbis egyenessen hatodik határt hasonló kerekdél jól ki tettző halmotskát mutattak, attúl mégis egyenessen hetedik határra hasonló kerekdél föld hányásra jutván, továbbis egyenessen nyolczadik hasonló föld hányásra melly *Orosházarúl Makóra vivő út* mellett tsinalatik, Onnan hajolván ugyan nap Kelet felé mutattak kilencedik hasonló föld határ hányást egy *kerekdél laposnak* Partyán. tovább egyenessen keskeny háta földön mutattak ugyan azon *hátatskának* vagyis *ormotskának szegeletin* tizedik alatson kerekdél föld hányás határt. Onnan ismét egyenessen tizen egyediket hasonló föld határ hányást, ugy mint: *Fetskés* és *Orosháza* közt utólsót mutattak, azon túl Észak felé fordulván *Szöllős* és *Orosháza* közt első határnak mutattak egy kised kerekdél halmotskát mellytúl egy kevésse nap nyugotra hajolván mutattak egy jobban ki tettző *Aranyád* Partyán lévő halmot második határnak mellynek kőrnűl való oldalában bizonyos *régi ásások* láttzanak, attúl ismét hajolván egy kevésse bizonyos *Kettős halom* felé mutattak harmadik határt egy alatsonyan ki tettző föld hányást, Onnan mégis egyenessen a' nevezett *kettős halom* felől mutatott negyedik kised alatsonyan ki tettző dombotska nevezett *kettős halomhoz* közel a' part alatt. Azon túl egyenessen említett halom alatt egy *kút* mellett melly *kút Orosháza felől* esett és egy *völgyön* melly a' *kútra* keresztül menvén mutattak egy kerekdél régi föld hányást ötödik határnak, mellytúl továbbis észak felé egyenessen egy kised alatson régi föld hányásra hatodik határra érkezvén, mellytúl

észak felé jobban hajolván mutattak Szöllős és Orosháza közt hetedik hármast határt egyik nap nyugotról Orosházát, másik nap keletről Földvárt, harmadik délről Szöllőst külömböztetik. Továbbá Orosháza és Földvár közt lévő határokra indulván ugyan Észak felé mutattak első határnak egy *kisded hátat* az hajdani Orosházáról Aradra vivő út partyán. Onnan ugyan Észak felé egyenesen jutván második határra egy régi alacsony föld hányásra. Ugyan mégis egyenesen tartván mutattak harmadik határt hasonló alaton régi föld hányást. Továbbis egyenesen menvén mutattatott negyedik határ egy alacsony ki tettző régi föld hányás *nagy szék farkában*. Onnan mégis észak felé hajolván mutattak tsak valamennyire ki tettző régi föld hányást ötödik határnak. Továbbis ugyan észak felé egyenesen hatodik hasonló kevésbé ki tettző régi föld hányást mutattak, mégis egyenesen hetedik kisded alacsony kerekdél régi föld hányást, Azon túlis egyenesen tartván nyolczadik hasonló *laponyag* régi föld hányást, mellyről egy kevésbé hajolván nap nyugott felé kilenczedik hasonló *laponyag* régi kevésbé ki tettző föld hányást mutattak. Azon túl ismét egy kevésbé észak felé nézvén tizedik kisded kevésbé ki tettző régi föld hányást érvén, továbbis egyenesen menvén tizen egyedik kisdeden láttató régi föld hányást attúl mégis egyenesen egy régi jobban ki tettző tizen kettődik föld hányást, a' mellytül egyenesen Csabáról Orosháza felé és Vásárhelyre vivő útat mutatták utolsó határnak az hol Földvár Orosházával végeződik.” (Klt. P. 418/2/E/4).

Bár itt nem közöltük, de a Károlyi – levéltárban megtalálható oklevélből az is kiderül, hogy a határok megállapításához olyan tanúkat hallgattak meg, akik az adott területet, területeket nagyon jól ismerték. Ezek pedig nem mások voltak, mint azok a *pásztorok, gulyások*, akik már azelőtt is éveket, évtizedekig (egyesek 30–33 éve!) ott legeltettek az orosházi határban és környékén.

Mindezek ismeretében, sőt éppen ezért, meg kell állapítanunk, hogy bizony a határleírásban szereplő *helynévanyag meglehetősen csekély*, s alig-alig ad számkra is fogódzót. Mert végül is mit tudunk ebből a nyugatról kelet felé haladó leírásból kiolvasni?

1. Először is azt, hogy *Kutas* (a mai Székkutas) és *Orosháza* között tulajdonképpen abban az időben csak két határhalom volt. Az egyik a *Szeglet-határ*, amely Kutast, Újvárost, Szentetornyát és Orosházát választotta el egymástól, a másik pedig az a halom, amelyet *Makra temetője*-nek neveztek. Ez a *Makra temetője* nevű halom a *Vásárhelyre vivő út* mellett állott.

2. *Fecskés* és *Orosháza* között több vízállásos területet (tavat?) is feljegyeztek, amelyek a mellettük lévő földhányásokkal együtt egyben a határpontokat is jelölték. Ezek pedig a következők: *Szék, Száraz-vízálló-szék, Vízálló-kerekded-szék*. És bár a témával hosszabb ideje foglalkozó kutatóknak sejtéseik ugyan vannak, hogy ezek az elnevezések az adott határ mely részére vonatkozhatnak, egyértelműen mégsem jelenthetjük ki, hogy az 1745-ös vízállásos helymegjelölések erre

vagy arra a ma is ismert földrajzi objektumokra vonatkoznak. Nem tehetjük ezt annak ellenére sem, hogy tudjuk, miszerint ezek a mélyfekvésű, vizenyős területek mind a forrásunkban, mind napjainkban is az *Orosházáról Makóra vivő út* vagyis a *Makói úttól* nyugatra terültek (terülnek) el. A tanúk felsorolnak még egy *Kerekded-lapos* megnevezésű mélyebb fekvésű területet is, valamint egy *Hátacsának* vagyis *Ormocskának szeglete* nevű részt is. A földhányások, a kis határhalmok száma a két valamikori falu között tizenegy volt.

3. *Szőlős* és *Orosháza* között hét határhalom állott a jelzett időben, de névvel jelölt határpont nagyon kevés volt. Ezek egyike *Aranyad*, amely azonos a ma is ismert *Aranyad-érrel*. Aztán a *Kettős-halom*, *Kút*, *Völgy* – melyeknek pontos helyét, sajnos, nem tudjuk. Végül következett a *Hármas-határ*, amely *Orosházát*, *Szőlőst* és *Földvárt* választotta el egymástól.

4. *Földvár* és *Orosháza* közös határa mentén tizenkét földhányás, kis halmocská is állott. Névszerint viszont csak egy *Kisdéd-hát* nevű határpont kerül szóba, aztán az *Aradra vivő út*, a *Nagy-szék* nevű vízállásos hely (a várostól keletre lévő *Szula-lapos* vagy a *Csizmadia-lapos* lenne?), *Laponyag* és végül a *Csabáról Orosháza felé* és *Vásárhelyre vivő út*.

Ennyi. Nem több és nem kevesebb. Ezek a felsorolt helynevek még akkor is kevésnek tűnnek, ha tudjuk, hogy akkor, 1745-ben, újólag és elsődlegesen csak a határvonalak kijelölése volt a cél.

Ebben a határleírásban, mint látjuk, csak két olyan faluról esik szó, amelyeknek területe, ha csak kis mértékben is, a mai Orosháza kebelén belül van. Az egyik *Fecskés*, a másik pedig *Szőlős*. Azonban e korabeli dokumentumtól függetlenül is feltehetjük, hogy ideköltöző eleink részben már akkoriban, de a későbbi években biztosan, viszonylag rövid idő alatt megismerhették még annak a néhány elpusztult falunak a nevét, amelyekről vagy a korabeli írások vagy pedig a környékbeliek szóbeli közlései tettek említést. Csakis így történhetett, mert különben a volt falunevekkel kapcsolatos földrajzi elnevezések sem alakultak volna ki. Ily módon őrzi *Csákóhegyes* nevét például a később keletkezett *Csakói Pascum* (OTjk. 1831/28), *Csákói puszta* (H. 1823. márc 3/1), a ma is ismert *Csákóikastély*, *Csákói iskola*, *Kiscsákó* stb. elnevezés. Ugyanez a helyzet *Monor* falu esetében is. *Monorról* például egy *Földvárral* kapcsolatos határleírásban is olvashatunk 1748-ból: „Az honnan inkább észak felé mint egy négy dülő földnyire progredialván égy némű *Mécses halomtól* mintegy kétszáz lépésnyire és irányában mutattanak egy folyó határ hányást, mely hasonló képen az idei *Dinyék* alá való szántással valamennyire megrongaltatott Emberi kéz csinálmányt, mindazonáltal elég képpen bizonyít, mely által *Orosháza Terrenumnak* végezetivel és *Monori Puszta* kezdetivel *Földvári Puszta* külömbözteték.” (Klt. P., 418/2/E/11). Ebből a kis dokumentum részletből például még olyan is kiderül, hogy a térképek által is jelzett *Mécses-halomnál*, mely ma is orosházi föld, abban az időben dinnyét termel-

tek, lévén a talaja homokosabb a többinél. Napjainkban *Monor* városunk határrészeként ismert, s többek között ily nevek őrizték s őrzik az emlékét, mint például: *Monori-csárda*, *Monori út*, *Monori iskola* stb. A valamikori, általunk tárgyalt falvak közül Orosháza mellett még *Szentetornya* volt a legszerencsésebb, hiszen a múlt században újólag életre kelt, ma pedig már mind a belterülete, mind a külterülete városunk szerves része.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Orosháza mai határát figyelembe véve a névszerint ismert Árpád-kori, középkori 21 faluból eleink 6 település neveit fedezhették fel, s csak ezeknek az emlékét őrzik a ma is ismert földrajzi nevek. Mindenesetre ezen falvak nevének, volt határának az ismerete, lakhelyükhöz, házaikhoz viszonyítva, már eleink számára is az alapvető tájékozódást jelentette.

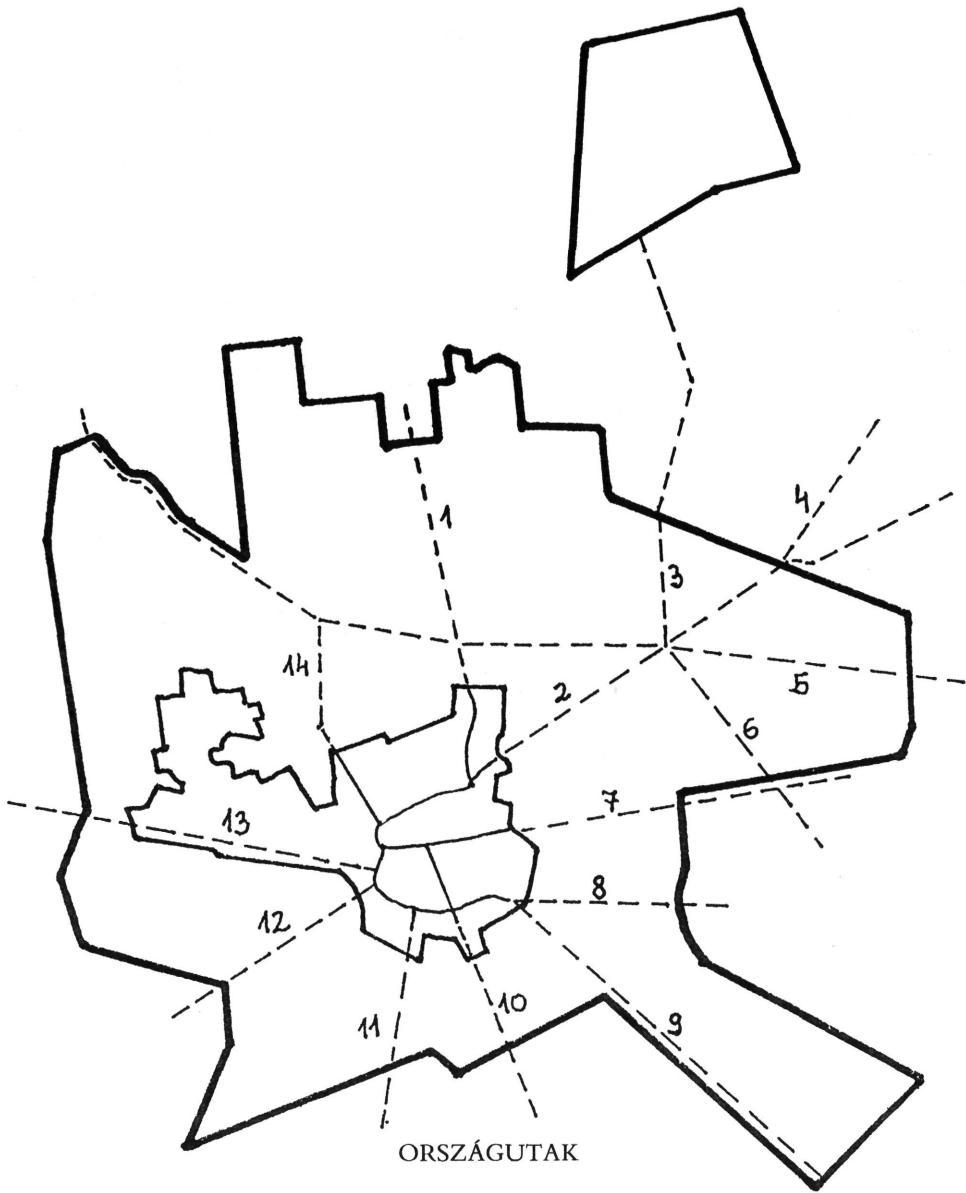
AZ ORSZÁGUTAKRÓL

De mi jelenthetett még nekik fogódzót ezen az új, ismeretlen területen? Elsődlegesen is az *országutak*, amelyek az új települést összekötötték a közelebbi-távolabbi falvakkal, városokkal. Nézzük meg, mit rögzítenek róluk a korabeli források. (*Megjegyzés: a nevek említése után a forrásokat közlöm zárójelben, rövidítve. A források, térképek jegyzéke dolgozatunk végén található.*)

Az 1745-ös határleírásban, mint olvashattuk, négy országútról tesznek említést az akkori adatközlők, mondhatnánk úgy is, hogy a négy legfontosabbról. Az egyik a *Vásárhelyi út*, amely már az akkor is jelentős településre, a mai *Hódmezővásárhelyre* vitt. A későbbiekben, 1848-ban *Vásárhelyi Ország út*-nak nevezi a térkép (T. 10). A vásárhelyiek szemszögéből ennek az útnak *Orosházi út* volt a neve, ez olvasható le Vertics Józsefnek a gróf Károlyi-birtok vásárhelyi részét ábrázoló 1774-es térképéről (T. 3). Ha napjainkig követjük ezen út neveit, akkor még meg kell említenünk a ma is ismert *Kutasi út* : *Székkutasi út* : *Szegedi út* sőt *Negyvenhetes út* elnevezéseket.

A *Makói út* délnyugati irányban *Fecskésen*, *Sámsonon* keresztül vezetett *Makóra*. Országúti jelentőségű út volt, az 1859-es térkép így is nevezi: *Makai országút* (T. 13). Egyéb térképek még *Sámsoni út*-ként is rögzítik. Orosházi népnyelvi neve ma is *Makai út* vagy *Sámsoni út* : *Sámsomi út*. Nagy kár érte, hogy annak idején nem kövezték ki.

Orosházának szinte újjatelepülésétől kezdődően közvetlen, élő volt a kapcsolata a tőlünk délkeletre található *Araddal*. Az 1745-ben említett *Aradi út* ebbe a városba vezetett. 1848-ban a térkép *Aradi Ország Út* (T. 10) névvel jelöli. Amikortól, a múlt század elejétől, a mai Mezőkovácsháza is újólag megtelepült, *Kovács házi út*-ként is említik a források (OTjk. 1868. Ápril. 30.). Ez az út viszonylag egyenes irányban, Kovácsháza, Battonya, Tornyán keresztül a Turai-

ORSZÁGUTAK

1. Szarvasi út	6. Göbolyhajtó út	10. Komlói út
2. Monori út : Gyulai út	7. Csabai út	11. Makói út : Sámsoni út
3. Gyomai út	8. Földvári út	12. Vásárhelyi út
4. Békési út	9. Aradi út	13. Szegvári út : Szentesi út
5. Gyulai út		14. Pesti út

- Orosháza külterületi határa
- Belterületi határ
- - - - - Országutak

kettős-csárda mellett elhaladva érte el Arad városát. A mai idősebb orosháziak még mindig az *Aradi út* elnevezést használják, míg a fiatalabbak a *Kaszaperi utat*.

A legelső határleírásban szereplő „*Csabáról Orosháza felé és Vásárhelyre vivő út*” a régi, eredeti *Csabai úttal* azonos. Ez nem más, mint a mai, belterületi Dózsa György utca külterületi folytatása.

1784-ben *Via ad Possessionem Csaba ducens* (T. 4), 1841-ben *Csabai pósta út* (T. 8.), 1859-ben *Csabai országút* (T. 13.) névvel jelölik a térképek. Ez az út, amely a Nagygerendási-majornál (a mai Gerendás község), a Kisgerendási-csárda és a Nagygerendási-csárda mellett elhaladva, enyhén északkelet felé fordulva érte el Csabát, lett az alapja 1787–88-ban az egyik vármegyei postaútnak. Ezen postaút további állomásai: Gyula, Sarkad, Remete, Szalonta, Gyapjú és végül Nagyvárad voltak. *Gecsei Lajos* megemlíti könyvében (*A postaszervezet működése Békés vármegyében 1787–1850.*, Békéscsaba, 1972), hogy bizony ez az út is, bármilyen jelentőséggel bírt, felette rossz állapotban volt, mondhatni, mindig. Mégis, mindezek ellenére: „Az Orosháza–nagyváradai postaúton 1788-tól rendszeres volt a forgalom. Mindkét irányban hetenként két alkalommal indították a postát, és az útviszonyoknak legjobban megfelelő módon – lovas legényekkel – továbbították a küldeményeket.” (i. m. 25, 33.).

Orosházán azonban keresztülhaladt egy másik postaút is, mégpedig az, amely Pestet kötötte össze Araddal. Valójában ez volt a fő postaút, és a Nagyvárad felé vezető hasonló célú út ebből ágazott ki városunknál. Állomásai Aradról kiindulva a következők voltak: „...Battonya, Komlos, Orosháza, Szentes, Csongrád, Alpár, Nagy-Kőrös, Czégléd, Erkény, Ocsa, Pest...” (Gecsei, 8). A vele azonos, ma is ismert *Komlói út* nevével, *Via ad Possessionem Komlos*, már 1784-ben találkozhatunk. (T. 4).

Orosházának a környező területekhez viszonyítva kedvező volt a fekvése az utak kialakításához, azok találkozásához. A fentebbi részletességgel nem tárgyalhatunk mindegyikről jelen dolgozatunkban, de azért röviden említést tehetünk róluk. Ismeretes, hogy az egyes utakat az évtizedek, évszázadok folyamán különböző névvel is jelölték. Nézzük például a mai *Szentesi utat*. 1774: *Via ex Orosháza ad Derekegyház* (T. 2), 1774: *Orosházi út* (T. 3), 1784: *Via Szegvárinum ducens* (T. 4), 1784/1876: *Szegvári út* (T. 5), 1848: *Szentesi Ország út* (T. 10). Eredetileg Derekegyházán keresztül Szegvárra vezetett, s csak később nevezték el *Szentesi útnak*. Ma is ez utóbbi néven ismert.

A mai *Pusztaföldvár* felé vezető út neve az idők során így alakult: 1784: *Via ad Possessionem Kétegyház* (T. 4), 1819: *Földvári út* (H. 1819. júl. 4/3), 1835: *Szenes út* (H. 1835. okt. 18/6) 1841: *Földvári Szenes ut* (H. 1841. jún. 20/13). Természetes, hogy az út legelső neve Kétegyházával kapcsolatos, hiszen ez a falu akkor már újjólág létezett (a török pusztítás után), Földvár meg még nem. Egyes vélemény-

nyek szerint a *Szenes út* elnevezés onnan eredhet, hogy az erdélyi hegyekből ezen az úton szállították idáig a faszenet és a faárúkat.

A *Pestre* vezető út városunkból egyenesen északnak, majd északnyugatnak haladt. Elnevezései: 1784: *Via ex Oppido Szentes* (T. 4), 1820: *Pesti hosszú út* (H. 1820. nov. 5/4), 1841: *Ujvárosi út* (T. 8), 1859: *Pesti ország út* (T. 13). Ezen az úton elsődlegesen az Ujvárosi-pusztán és a Fábiánsebestyéni-pusztán keresztül Szentesre lehetett eljutni. Az első neve is erről tanúskodik. Innen aztán tovább lehetett menni Pestre. Mai, másik ismert neve: *Gádorosi út*.

Az újjátelepült Orosházának, tudjuk, hogy már a kezdeti évtizedekben is szoros volt a kapcsolata a tőle északabbra fekvő *Szarvassal*. Gondolunk itt az evangélikus vallásra és az evangélikus iskolára. Az idevezető út névváltozatai ezek voltak: 1784: *Via ex Szarvas* (T. 4), 1832: *Szenási út* (H. 1832. jan. 15/7), 1859: *Szarvasi országút* (T. 13), 1870: *Szenási Országút* (T. 15). Tulajdonképpen napjainkban is ezeken a neveken ismert.

A Szarvasi útból az 1784-es térkép szerint a Kenderföldek sarkánál egy út ágazott ki északkeleti irányban, ez pedig a *Via ex Gyoma* vagyis a *Gyomai út* volt (T. 4). Ezen a néven azonban ismerünk egy másik utat is, de erről majd később. A közvetlenül Orosházáról kiinduló utak közül utoljára hagytuk azt az utat, amelyet ma *Csabai útként* vagy másképpen *Negyvenhetes útként* ismerünk. Nem véletlenül, hiszen ennek az útnak eredetileg nem ez volt a neve. Az általunk ismert források az utat a következő nevekkel említik. 1819: *Monori út* (H. 1819. Márc. 14/3), 1824: *Monori Csárda útja* (H. 1824. jún. 13/2), 1841/1878: *Gyulai út* (T. 8). Ezeket a neveket viselte annak idején a *Monori-csárdáig*, s az orosháziak is így nevezték. A *Csabai út* vagy *Csorvási út* elnevezés erre az útra illetve erre a szakaszára viszonylag újabb, későbbi keletkezésű.

Ha már itt tartunk, említsük meg, hogy ez a csárda szintén jelentős utak, akkoriban országutak találkozási pontjánál helyezkedett el. Mellette haladt el délkeleti-északnyugati irányban a híres *Göbölhajtó út*, amely Aradról kiindulva Varjas, Dombegyház, Bánhegyes, Földvár után érte el a *Monori-csárdát*. 1784: *Via ex Szentes Aradinum ducens* (T. 4), 1824: *Göböl hajtó út* (H. 1824. aug. 1/8), 1841: *Aradi Göböl hajtó út* (T. 8), 1841: *Aradi Göböl út* (T. 9) – ezeket a neveket említik a források. Ez a széles út, amelyen lábon hajtották a nyugati piacokra az eladásra szánt hízóállatokat, a csárda után szintén Szentes felé vette az irányt, mint ahogyan arrafelé tartott például a postaút is.

A *Monori-csárdától* azonban még három út indult ki más települések felé. Az egyik a *Gyulai út* volt, melynek kezdeti szakaszát már fentebb említettük. 1784: *Via ad Possessionem Csaba ducens* (T. 4), 1828: *Gyulai út* (H. 1828. márc. 30/5), 1848: *Gyulai Ország út* (T. 10). Útvonala egy rövid szakaszon megegyezett a régi Csabai úttal, azonban a Nagygerendási-csárdánál keletebbre fordult, s a Kígyósi-pusztán keresztül érte el Gyulát.

A csárdától indult ki a *Békési út* is, amelyről többek között a következő források tájékoztatnak. 1784: *Via ex Békés* (T. 4), 1809: *Békési Országos út* (Klt. P. 392/164/125), 1841/1878: *Békési út* (T. 8). Békésre vezetett, mégpedig egyenesen a Csorvási-pusztán keresztül, Csaba érintése nélkül.

Végezetül említsük meg azt az utat, amely egy szakaszon dűlőútként ma is létezik, s annak idején a csárdától Gyomára vezetett. 1784: *Gyomai ut* (T. 5), 1841: *Gyomai út* (T. 9), 1870–79: *v. Kondoros* (T. 17). Századunkban, 1926-ban volt róla szó, hogy ezt az utat Kondorosig kiépítik, azonban nem lett belőle semmi. (OTjk. 1926/784).

Ennyit tehát az utakról, amelyek eleink számára is nagyon fontos tájékozási pontokat jelentettek.

A VIZEKKEL KAPCSOLATOS HELYNEVEKRŐL

Városunk jelentősebb folyóvízzel nem rendelkezik, de azért már a kezdeti évtizedekben is felbukkannak azok a vizekkel kapcsolatos elnevezések, amelyek ismerete még napjainkban is él.

Fentebb már említettük, hogy a legelső, 1745-ös határleírásban a ma ismert víznevek közül csak az *Aranyád* (Aranyad-ér) nevével találkozhatunk. (Klt. P. 418/2/E/4). A *Kakas-szék* neve 1774-ben bukkan fel *Kakad Szék* (T. 2. és T. 3.) alakban. Ez a valamikori vízfolyás tulajdonképpen a *Hajdú-völgy* déli ága. Az I. katonai térképen (1766–85 között készültek) olvashatjuk a *Sós tó* nevét (T. 1), amely akkor még persze a Vásárhelyi-pusztá része volt. 1774-ben rögzíti a térkép a *MágoCSI-ér* alias *Száraz Korod* (T. 2) illetve *MágoCSI ér* vagy *Száraz Kórogy* (T. 3) nevet. A *Hajdú-völgynek* a Forgácsrészi-tanyákon túli folytatását jelölik ezzel a névvel a térképek. *Gyopáros* neve is viszonylag korán felbukkan a forrásokban, hiszen két 1784-es térkép *Lacus Gyopáros* (T. 4) illetve *Gyopáros* (T. 5) névvel már közli. Az egyik legjelentősebb valamikori vízfolyás a *Hajdú-völgy* nevével viszont, legalábbis a mi forrásainkban csak 1826-ban találkozunk először a hirdetési jegyzőkönyvben ily módon: „...Szénásról Szentornyai határ úton menvén a *Hajdú völgyig* el vesztette a fejszóját...” (H. 1826. ápr. 16/2). Mint tudjuk, ennek az Ős-Maros ágának a folytatása nyugat felé a *MágoCSI-ér*, míg a déli folytatása a *Kakasszéki-ér*.

A ma is ismert egyéb víznevek már a későbbi időkben keletkeztek.

A DOMBOKRÓL ÉS HALMOKRÓL

Amilyen kevés víznévvel találkozhatunk a kezdeti forrásokban, ugyanezt elmondhatjuk az egyébként „látványos”, szó szerint a környező területből kiemelkedő *dombokról*, *halmokról* is. Ismeretes, hogy az alföldi halmok lehetnek természetes vagy emberi kéz által alkotott, mesterséges földfelszíni alakulatok is. Ezek milyenségét általában jól meg lehet különböztetni egymástól. Jelen dolgozatunkban azonban most nem ez az érdekes, hanem az, hogy egyáltalán mely halmokkal, azok neveivel találkozhattak, ismerkedhettek meg eleink az újjátelepülés utáni években, évtizedekben.

Az 1745-ös határleírásban a következők neveit olvashatjuk: *Makra temetője*, *Aranyád Partján lévő halom*, *Kettős halom*, *hármás határ*. (Klt. P. 418/2/E/4). Meg kell mondanunk, hogy ezeket a halmokat ma már nem tudjuk lokalizálni, pedig hát mindegyik alapvető, meghatározó pont volt abban az időben. Gondoljunk csak a *Hármás-határra*, amely *Orosházát*, *Földvárt* és *Szőlőst* választotta el egymástól. Van azonban két olyan domb illetve földhányás, amelynek a neve napjainkban is él, az egyik 1748: *Mécses halom* (Klt. P. 418/2/E/11), a másik pedig 1748: *Tatár Sancz* (Klt. P. 418/2/E/11). A *Mécses-halom* a *Belső-Hosszú sor* nevű határrészben található, nem messzire a csabai vasúttól délre, a *Tatár-sánc* pedig közismert, hogy Pusztaföldvár határánál, mint ahogy az is köztudott, vaskori földvár volt.

Az 1766–85 között készült I. katonai térképen ebből a kezdeti időszakból még egy halom nevét olvashatjuk, a *Gyopáros halom-ét* (T. 1). A későbbi térképeken, forrásokban felbukkanó domb- és halomnevek már szinte kivétel nélkül XIX. századi elnevezések eredményei.

HATÁRRÉSZNEVEK

Jelen kis dolgozatunkban most nem részletezzük azt a folyamatot, ahogyan a lakatlan területből, a pusztából, a kezdetben főleg legeltetésre alkalmas földekből kialakult a ma is ismert, a sokoldalúan és egyre célszerűbben megművelt orosházi határ. Ezért nem térünk ki külön a nagyobb földterületeket jelölő határrészekre sem.

Ezek közé tartozott például: a *Páskum*, 1827: *pascuum* (Klt. P. 394/32/8). *Ugarok*, 1819: *ugarok* (H. 1819. Aug. 8/1). *Nyomás*, 1770: *Nyomás* (Klt. P. 392/164/125). *Nyilasok*, 1819: *Helység Nyilassai* (H. 1819. júl. 4/5). *Szántóföldek*, 1801: *Szántó Földek* (T. 7). *Szállások*, 1766–85: *Szallasen zu Oroshaza* (T. 1). *Tanyaföldek*, 1821: *tanya földek* (H. 1821. máj. 13/1). *Szőlők*, 1784: *Vineae* (T. 4). *Kenderföld*, 1784: *Canabeta* (T. 4), stb. Ezen elnevezések egy része a XVIII. század közepén keletkezett. A többi helynév is korábbi eredetű lehet, de írásos adatunk eddig még nincs róluk.

A CSÁRDÁKRÓL

A külterületi elnevezések közül egyedül még a *csárdákról* ejtsünk néhány szót, melyek közül háromnak a neve már a kezdeti évtizedekben is közismertté vált. Nem véletlenül, hiszen a korabeli utazási viszonyokat ismerve szerepük, feladatuk nélkülözhetetlen volt. A *Monori-csárdát* már említettük, amikor az országutakról tárgyaltuk. Legelső, általunk ismert elnevezésével az I.katonai térkép szelvényén találkozhatunk. 1766–85: *Monor w: h:* (T. 1). Megyénk egyik legjelentősebb csárdája volt, hiszen itt a következő utak futottak össze (melyeket fentebb már taglaltunk): Békési út, Gyomai út, Gyulai út (amely egy rövid szakaszon megegyezett a régi Csabai úttal), Göbolyhajtó út (Arad–Szentés között) és hát az Orosházára vezető út. Ennek a csárdának az épülete még napjainkban is áll. A másik jelentős csárda a mai Orosháza határában a *Szentetornyai-csárda* volt. 1766–85: *Szent Tornyó Czarto w: h:* (T. 1). A *Pesti út* mellett állott, amely azon a szakaszon megegyezett a *Göbolyhajtó úttal*. Későbbi tulajdonosairól *Rosty-csárdának* majd *Eötvös-csárdának* nevezték. (H. 1843. júl. 8/3 illetve Pesty). Volt még egy olyan csárda az orosházi határban, amely a XVIII–XIX. század fordulóján épülhetett, ez pedig a *Lebuki-csárda* vagy egyszerűen csak *Lebuki*. 1821: *Le Buki* (H. 1821. jún. 11/8). Ez a csárda a Szentési út mellett északra állott Békés Vármegye és Csongrád Vármegye határán.

Dolgozatunk elsődlegesen a külterületi elnevezésekkel foglalkozik. A *belterületi nevekről* csak néhány szót ejtünk, két okból is. Egyrészt a belterületi földrajzi nevek (utcák, épületek, falrészecskék stb. nevei) általában későbbben, a XIX. század elején, első felében bukkannak fel a forrásokban. Másrészt erről a témáról *Szabó Ferenc* már írt egy részletes tanulmányt „*Adatok az orosházi utcák és utcanevek történetéhez*” címmel. (SzKMÉvk. 1961–62., Orosháza, 1963., 124–148).

E tanulmányt szem előtt tartva és részben ehhez kapcsolódva most csak néhány olyan épületről közlünk leírást, amelyek már a XIX. század legelején is, a templomon kívül, közismertek voltak. Ezen épületek a gróf Károlyi-uradalom orosházi „jóságai”-hoz tartoztak, egy része a belterületen, más része a községen kívül állott. Az idevágó, 1809-ben készült inventárióból (leltárból) csak a számunkra jelen pillanatban fontosabb részeket közöljük. Maga a jegyzék a Károlyi-levéltárban található meg, jelzete: P. 392. 164. fiók, Lad. 125.

„Az orosházi jóságok inventáriója

... Ser és Pálinka házak különösen nintsenek. Egyébb hasznos épületek ezek: 1 Nagy Vendégfogadó 1 bolttal és 1 Mészárszékkal együtt, 1 kisebb Vendégfogadó, 1 Présház a' Pálinka főző hellyel együtt. 1 Téglá mester ház a Helységen

kivül, 1 Méh szin a' Szölöben, és ugyan ott egy Vinczellér ház, 1 Vágó akol kamarástol, és a' Muronyi Csárda.

... *Nagy Vendégfogadó*, melly a' Helység Piaczán fekszik, egészen téglából építetve, zindely fedél alatt jó Statusban. A Mellyben vagynak: 1 borivó ház, 1 bor mérő hely, 1 Ambitus, 1 Konyha, 1 Cseléd szoba, Kortsmáros 2 szobája, az épületek között 1 Nagy Kapu a' Maga Ambitusával, 1 kis Ambitussal 4 vendég szoba, hármás árnyékszék, 1 Speijz, az Utsza felől a' Szegleten 1 bolt, a' másik szegletén Napkeleti végén 1 Mészárszék, Pintze és ezeknek padlása. Az Udvarán 1 állás szin, egy fedél alatt egy Kamara, és 3 istálló, Kút, Meszes gödör és veteményes kert.

... *Kisobb Vendégfogadó*, mellyben hasonlóképpen a Mt Uraság maga méreti az italokat, a' Mt Grófné Özvegységében Anno 1803 egészen újonnan épített téglafundamentomra vályogfalakkal, zindely fedél alatt, jó statusban, a' Helységnek felső részében. 1 Konyhára, kortsmáros 1 szobájára, 1 bor ivó házra, pinzére, Kamarára, árnyékszékre, istállóra fel osztva. Az udvarán vagy állás szin, istálló, Kút, Veteményes Kert.

... *Présház*. In Anno 806 a Mt Grófné Özvegységében kemény materialéből épült, hosszában 20, szélességében $5\frac{2}{6}$ öl távasságban, zindely fedél alatt.

... *Vágó akol* a helységen kívül Napkelet felől...

... *Tégla mester ház* a' Helységen kívül észak felől...

... A Mt Uraság *Pintérje lakása* Anno 803 a' Mt Grófné Özvegységében téglafundamentomra vályogfalakból épített ház, a Helységnek napnyugoti részén, zindely fedél alatt, jó statusban.

... Vagyon a' Mt Uraságnak a Helységtől Nap nyugot felé, a' Mt Grófné által Anno 807 ültetett és Anno 808 javított majorság *szőlője*, mellynek mennyisége foglal magában 22 holdakat. Vagyon benne ugyan a' Mt Grófné által téglafundamentomra vályogfalakból nád fedél alá Anno 807 épített *Vinczellér ház*, mellette egy *Méh szin*, előtte 1 kút.

... *Murányi Csárda* a' Helységen kívül Napkelet felől a' Gyulai és Békési országot ut mellett, régen épült göngyöleg sár falakból nád fedél alatt."

A jegyzékben felsorolt épületek közül ma már csak a *Murányi Csárda* (= *Monori-csárda*) épülete áll, a többinek már nyoma sincs. Talán még csak a *Nagy Vendégfogadót* kell külön megemlítenünk, amelynek a helyén épült fel 1875-ben az *Alföld Szálló* (a mai szálló elődje).

ÖSSZEGZÉS

E rövid tanulmányban, mint a bevezetőben is említettem, elsődlegesen azokat a (főleg külterületi) helyneveket próbáltam számbavenni, amelyeket az 1744-ben ideköltöző eleink már a kezdeti években, évtizedekben megismertek, s helyi tájékozódásukkor használtak. Ezeknek a földrajzi neveknek a zömét már a XVIII. századi források (térképek, oklevelek, határleírások) is rögzítik. Számuk azonban meglehetősen kevés, hiszen ekkor még nem voltak tanyák, majorok, tanyai iskolák, dűlőutak, olvasókörok stb. Az ilyen típusú s hasonló indítékú helynevek kialakulása fokozott mértékben a XIX. században történt, annak arányában, ahogyan az itt élők egyre inkább, „részletekbe menően” birtokukba vették (vehették) azt a földet, amelyért annak idején Zombáról ideköltöztek.

A forrásként felhasznált térképek jegyzéke

- T. 1. Josephinische Aufnahme 1766–86. Magyarország I. katonai térképfelvétele. – Hadt. Intézet és Múzeum.
- T. 2. Mappa exhibens Terrena tam Oppidi Hold Mező Vásárhely... 1774 opera Iosephi Vertics. – OL., Klt., S. 82.139/1.
- T. 3. Méltóságos nagykárolyi Gróf Károlyi nemzetség Alföldi Birtokaihoz tartozó Hold: Mező. Vásárhely várossa határának... térképe másolatja. 1839. Pribék Adalbert mérnök. (Vertics József 1774. évi térképéről). – OL., Klt., S.82.139/2.
- T. 4. Mappa Possessionis Orosháza (Per Josephum Vertics, 1784). Másolta: Kertész Lajos 1875-ben. – Szántó Kovács Múzeum, Orosháza.
- T. 5. Orosháza határának térképe. Az 1784-ik évben Vertics József mérnök által készült eredeti térképről lemásolta Ujfalussy Gyula hites földmérő. 1876. – Szántó Kovács Múzeum, Orosháza
- T. 6. Mappa Generalis Incltyi Domini Csongradiensis ad Excellentissimum Dominum Comitem Antonium Károlyi de Nagy Károly. 1789. Per Josephum Vertics. – OL., Klt., S.82.103.
- T. 7. Nagy Méltóságú Gróf Károlyiné Ó Excellentiájának született Báró Harukker Josepha Asszonyának... Szentés Várossa, Orosháza Helysége, Kiss-Csákó... Puszták Örökös Földes-Asszonyának ajánlja Vásárhelyen 1801-dik Esztendőben Vertics József. – OL., Klt., S.82.113.
- T. 8. Orosháza, 1841. Készült Fejérvári Ferencz M K Mérnök által (1878-ban lemásolta: Ujfalussy Gyula hites fmérő). – Szántó Kovács Múzeum, Orosháza.
- T. 9. Orosháza, 1841. Fehérvári Ferencz M: mérnök féle térképről lemásolta Ujfalussy Gyula h. fmérő 1878. – Szántó Kovács Múzeum, Orosháza.
- T. 10. Orosházi határ térképe. Készítette Fejérvári Ferencz mérnök 1848. – Szántó Kovács Múzeum, Orosháza.
- T. 11. Kéziratok kataszteri térkép, Orosháza 1853. – OSZK Térképtára.

- T. 12. Croquis... Gemeinde Orosháza 1856. Versast durch Geometer Adolf Schvarcz. – OSZK Térképtára.
- T. 13. Az Orosházi Közlegelő térképe 1859, fölméretett Endrey Antal hites mérnök által. – Szántó Kovács Múzeum, Orosháza.
- T. 14. Orosháza község határában fekvő Tehénlegelő felosztási térképe. Másolat az 1860-ik évben készült térkép alapján. Csepreghy mérnök 1893. – BmL., Gyula. Jelzet: BmL. U. 10.
- T. 15. Orosháza helység Kis Hegy Szőlőnek térképe, felmérte Endrey Antal mérnök 1870. – Szántó Kovács Múzeum, Orosháza.
- T. 16. Szabad Szenttornya katasteri község vázlata 1877. – OSZK Térképtára.
- T. 17. Magyarország II. katonai felvétele 1870–79. – Hadt. Intézet és Múzeum.

A forrásként felhasznált kéziratok anyag és a nyomtatásban megjelent művek jegyzéke

- BO. I. Haan Lajos: Békés vármegye hajdana II. Oklevéltári rész. (Diplomatarium Békésiense). Pest. 1870.
- BO. II. Haan Lajos–Zsilinszky Mihály: Békés megyei oklevéltár. Budapest, 1877.
- Bor. Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. I–II. Budapest, 1896–97.
- Csánki Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza I. (Bp., 1890).
- Gecsei Gecsei Lajos: A postaszervezet működése Békés vármegyében (1787–1850). Békéscsaba, 1972.
- H. Orosháza. Közigazgatási iratok. Hirdetések (1781–1847). Jelzet: BmL.V.329.A.b. (1. doboz, 4. dosszié). Orosháza. Köz hirdetések könyve (1818–1843). Jelzet: BmL.V.329.A.b. (3. doboz, 30–44. füzet).
- Hajdú Hajdú Mihály: A Vásárhelyi-pusztá helynevei. Nagy Gyula: Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. BmMK. 4., 71–118).
- Hévvízi Hévvízi Sándor: Orosháza külterületének földrajzi nevei. (In: Az orosházi tanyavilág átalakulása. Szerkesztette: Tóth József, Orosháza, 1985., 497–575).
- Kar. Karácsonyi János: Békés vármegye története I–III. (Gyula, 1896).
- Klt. A Károlyi család nemzetségi és fői levéltára, ezen belül a Harruckern család iratai is. A jelzetek az egyes idézetek után találhatóak.
- Kovalovszki Kovalovszki Júlia: Orosháza és környéke a magyar középkorban. (In: Orosháza története. Szerkesztette: Nagy Gyula. Orosháza, 1965., 175–203).
- OKjk. Orosháza nagyközség iratai. Képviselőtestületi (közgyűlési) jegyzőkönyv, a meglévő sorozat. Jelzet: BmL.V.329.B.a.
- OTjk. Orosháza. Tanácsulési jegyzőkönyvek, a meglévő sorozat. Jelzet: BmL.V.329.A.a. és B.a.
- Pesty Pesty Frigyes kéziratok gyűjteménye. (OSZK kéziratárában 9., 14. kötet).
- Szabó Szabó Ferenc: Adatok az orosházi utcák és utcanevek történetéhez. (SzKMÉvk. 1961–62. Orosháza, 1963., 124–147).
- VR. Váradi Regestrum. Ritus explorandae veritatis... Colosuarij, 1550. – Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt. Karácsonyi János és Borovszky Samu közreműködésével kiadja a váradi káptalan. Bp., 1903.